

Bibliografia yhteiskunnassa – teoreettista tarkastelua ja tutkimuksellisia ongelmia

Forsman, Maria, Bibliografia yhteiskunnassa – teoreettista tarkastelua ja tutkimuksellisia ongelmia. [Bibliography in society. Theoretical discussion and research problems]. Kirjastotiede ja informatiikka 3 (3): 61–66, 1984.

Bibliography is a special social phenomenon. Bibliography turns out to be interesting in three different situations: one needs it, one compiles it, or one does research of it. Bibliography is connected with the society and with the culture in three different ways. First, by the documents published. Second, by the forms of bibliographic activities. Third, by the needers of bibliographic information. One must define in the theory of bibliography the field of the area. One has to make a difference between bibliography and bibliographic information. Bibliographic information is information about documents. Bibliography can be both a tool for research and an object of research. From the point of view of UAP the crucial question is that bibliography only informs of documents. It does not guarantee the availability of publications.

Address: Institute of Library and Information Science, University of Tampere, PB 607, SF-33101 Tampere

Asiaan perehtymättömälle bibliografia saattaa näyttäytyä epäkiinnostavana luettelona, johon on koottu peräkkäin kirjojen ja aikakauslehtiartikkelien nimiä. Bibliografia rupeaa elämään ja muuttuu kiinnostavaksi, kun sitä alkaa tarvita tai sitä ryhtyy itse tekemään tai kun oivaltaa sen merkityksen tutkimuksen kohteena.

Kun bibliografiaa alkaa tarvita, joutuu odottamattomien tilanteiden eteen. Ensinnäkin, bibliografioiden käyttö edellyttää taitoa sinänsä, bibliografian logiikan ymmärtämistä ja kärsivällisyyttä, olipa kyseessä sitten kirjamuotoinen tai tietokoneelle tallennettu bibliografia. Toiseksi, vaikka osaisikin käyttää bibliografiaa, sitä ei satu olemaan juuri siltä

alalta, jolta tietoa dokumenteista tarvitaan. On siis kahlattava kansallisbibliografiaa tai käytettävä kekseliäisyyttä: on kyettävä oivaltamaan, minkä muun alan erikoisbibliografiasta voisi löytyä kaivattuun aihepiiriin liittyvää informaatiota. Kolmanneksi, juuri sopiva bibliografia saattaa löytyä, mutta tiedot onkin tallennettu täysin käsittämättömällä tavalla. Luettelointi on käännetty pääläelleen, eikä luokitukseen tunnu oikein järkevältä. Neljänneksi, bibliografia muuttuu kovin kiinnostavaksi myös silloin, kun tiedontarvitsija saa kuulla, että se onkin nyt sitten siirretty atk:lle ja että tiedonhalut ovat maksullisia.

Bibliografia saa aivan uutta merkitystä, kun sitä ryhtyy itse tekemään. Silloin joutuu pohtimaan sen tarkoitusta ja tehtävää sekä toisaalta erilaisia teknis-metodisia seikkoja, jotka liittyvät informaation tallentamiseen. Jos laatija on jonkin alan tutkija tai asiantuntija, tarkoitus ja tehtävä ovat yleensä selviä.

Sen sijaan teknis-metodiset seikat saattavat tuntua hämäriltä, jopa toisarvoisilta. Tuloksena voi olla bibliografioita, joita ei juuri käytetä. Jos laatija taas on kirjasto- ja informaatiopalvelualan ammattilainen, tarkoitus ja tehtävä saattavat olla hämääviä (tehdään työtä käskystä). Sen sijaan teknis-metodiset seikat ovat selvillä: juuri niihin koulutus on antanut valmiudet.

Kiinnostavimmillaan bibliografia on tutkimuskohteena, koska se saattaa kertoa tutkijalle enemmän, kuin ensi näkemältä arvaisikaan. Käsittelen sitä tarkemmin tämän esityksen lopussa.

1. Mitä bibliografia on?

Pohdittaessa teoreettisella tasolla bibliografiaa, on syytä määrittää bibliografian sisältö, ala. Lisäksi on erotettava toisistaan bibliografia ja bibliografinen informaatio.

Bibliografinen informaatio tarkoittaa yksinkertaisesti dokumentteja koskevaa informaatiota. Bibliografiatoimintaan kuuluvat kaikki sekundaari-informaation valmistamiseen ja käsittelyyn liittyvät toiminnot, kuten referointi, analyttis-synteettisten katsausten laatiminen, selektiivinen tietojenjako, annotointi, bibliografointi, luettelointi, luokitus jne., sekä näitä vastaavat objektit, ts. referaatit, lehdet, kirjallisuusluettelot, tietokannat, kirjastojen luettelot, viitevalikoimat jne. Voidaan sanoa, että aina kun on kyse dokumentteja koskevan tiedon välittämisestä informaation tarvisijoille, on kyse bibliografisesta informaatiosta. Korostan sanontaa »dokumentteja koskevan tiedon», ei siis itse dokumenttien tai dokumenttien sisältämän tiedon välittämisestä.

Bibliografinen informaatio on se keino tai muoto, jolla bibliografia ilmaisee itseään. Se on bibliografian kieli, merkkijärjestelmä ja ilmaisukeinot, joissa sekoittuvat keinotekoisien ja luonnollisen kielen elementit (bibliografinen kuvailu, indeksointi, luokitus, annotointi jne.). Bibliografinen informaatio voidaan haluttaessa jakaa rakenteellisten elementtensä pohjalta toteavaan, orientoivaan ja pedagogiseen. Tai voidaan puhua bibliografisen informaation tasoista: signaalitasosta (luetteloiva), analyttisestä tasosta (referoiva) ja analyttis-synteettisestä tasosta (katsauksellinen). Bibliografioiden jaottelu eri tyyppisiin tai lajeihin ei perustu yhteen näkökulmaan, vaan voidaan väittää, että kussakin bibliografijulkaisussa on olemassa erilai-

sia bibliografisen informaation lajeja, erilaisia elementtejä ja keinoja välittää informaatiota.

Bibliografia on määritelty monella tavalla eri aikoina eri yhteiskunnissa (vrt. esim. Blum 1978; Nestler 1977; Ottervik 1971). Koršunov (1975) on esittänyt määritelmänomaisesti, että bibliografia on kaikkein yleisimmässä merkityksessään bibliografisen informaation tuottamisen ja tarvisijoille välittämisen sfääri, alue. Pidän tätä käsitystä osuvana. Toisin sanoen, bibliografia on yhteiskunnallisessa työnjaossa eriytnyt tieteiliskäytännöllisen toiminnan alue. Bibliografia voidaan jakaa tyypeiksi eri tavoilla, eri perusteilla. Historiallisesti bibliografian tyytit muodostuvat sen periaatteen mukaan, että ne pyrkivät ikäänkuin palvelemaan tai avustamaan jotain yhteiskunnallisen elämän piiriä.

Eräs tapa tyytitellä bibliografiat on niiden **yhteiskunnallisen merkityksen** mukaan:

1. kansallisbibliografiat,
2. tieteen- ja tiedonalojen erikoisbibliografiat,
3. valikoimaluettelot ja
4. kirjakauppojen ja kustantajien luettelot.

Toinen mahdollisuus on jakaa bibliografiat tyyppisiin niissä esitetyn **aineiston sisällön** perusteella:

1. yleisbibliografiat,
2. erikoisbibliografiat,
3. aihekohtaiset (temaattiset) bibliografiat,
4. henkilöbibliografiat ja
5. alue- tai maakohtaiset bibliografiat.

Kolmanneksi bibliografiat voidaan pyrkiä erottamaan tyypeiksi niiden **kronologisen peittävyden** perusteella:

1. takautuvat bibliografiat ja
2. jatkuvat bibliografiat.

Lopuksi bibliografiat voidaan jakaa tyyppisiin sen mukaan, miten **syvällisesti** niissä on **kuvattu julkaisujen sisältöä**:

1. luetteloiva bibliografia, jossa on pelkkä bibliografinen kirjaus,
2. referoiva bibliografia, jolloin mukana on myös annotaatio tai referaatti ja
3. katsauksellinen bibliografia, jolloin kyseessä on jotain tiedon- tai tieteenalaa tarkasteleva analyttis-synteettinen katsaus. Viimeksimainittu liikkuu bibliografiatyön ja tutkimustyön välimaastossa. Bibliografian teorian ja metodiikan varsin tärkeänä soveltavana tehtävänä on nähdäkseni sen määrittäminen, millainen yhdistelmä bibliografisen informaation elementtejä ja ilmaisukeinoja olisi kunkin bibliografian lajin kannalta mielekkäin.

2. Dokumentti – bibliografia – tarvitsija

Bibliografia on yksi dokumentin ja informaation tarvitsijan välinen yhdysside. Haluan korostaa sanoja »dokumentti» ja »tarvitsija».

Puhun dokumentista, koska kirja on vain yksi maailmanhistorian kulussa kehittynyt väline, jolle informaatiota ja esteettisiä elämyksiä on tallennettu. Savitaulut, ääni- ja kuvanauhat, valokuvat, elokuvat, maalaukset, tietokoneiden muisti – kaikki nämä ovat myös informaation kantajia ja siis potentiaalisia bibliografinnin kohteita. Niinpä haluankin laajentaa – edellä esittämäni bibliografian, bibliografisen informaation ja dokumentin tarkasteluun viitaten – bibliografian käsittämään kaiken muotoista informaation kantajana toimivaa dokumenttia koskevan sekundaari-informaation, joka sekin on riippumaton fyysisestä kantajastaan, muodostaan. Ajatus bibliografiasta kirjamuotoon kirjoitettuna kirjallisuusluettelona säilyisi näin ollen vain sen nimessä (biblion = kirja; gräfin = kirjoittaa), eikä siinäkään enää kirjaimellisesti.

Edelleen haluan puhua informaation tarvitsijasta, en lukijasta, enkä käyttäjästä. Tarvitsija on se, joka informaatiota kaipaa, etsii – siis tarvitsee. Lukija on se, joka lukee, ja edelleen käyttäjä on se, joka käyttää. Tarvitsija ei välttämättä ole koskaan lukija, saati sitten käyttäjä. Lukemisen ja käytön edellytyksenä on bibliografisen informaation saatavuus.

Bibliografia antaa dokumentille merkityksen, kun dokumentti sisältyy tai sisällytetään bibliografiaan. Edelleen, tarvitsija käyttäessään hyväksi bibliografiaa antaa bibliografialle merkityksen. Dokumentti ja tarvitsija saattavat tavoittaa toisensa ilman bibliografiaakin – sattuman avulla, informaalien yhteyksien kautta jne. – mutta bibliografia on yhteiskunnassa tai yhteisössä tiedostettu, harkittu pyrkimys saattaa dokumentteja käytettäväksi, ilmoittaa niiden olemassaolosta, tehdä niitä tunnetuksi.

Kun bibliografia ymmärretään dokumentin ja tarvitsijan väliseksi yhdyssiteeksi, bibliografiaa koskeva tutkimus ja bibliografian teoria kiinnittävät huomiota toisaalta dokumenttiin (dokumentti – bibliografia -suhde), toisaalta informaation tarvitsijaan (bibliografia – tarvitsija -suhde). Suhteessa bibliografiaan dokumentti (informaation dokumenttimuodossa oleva lähde) on välitön aineellinen

objekti bibliografiatyössä. Se on reaalisesti olemassa. Tarvitsija sen sijaan on bibliografian laatijalle – olkoonkin, että laatijalla on jonkinlainen käsitys bibliografian mahdollisista käyttäjistä ja tarvitsijoista – ideaalinen objekti, joka materialisoi konkreettiseksi henkilöksi (välittömäksi objektiksi) vasta bibliografiaa käytettäessä. Tällöin bibliografiaa saattaa käyttää joko tarvitsija itse tai kirjastonhoitaja-informaattikko toimii välittäjänä. Näin tarvitsijasta tulee bibliografiaprosessin konkreettinen osallinen. Ja tässä voidaan nähdä »dokumentti – bibliografia – tarvitsija» -prosessi yhtenä kokonaisuutena. Juuri tämä kokonaisuus on bibliografiassa kiinnostava ja antaa sille yhteiskunnallisen merkityksen.

Dokumentin ja tarvitsijan välistä suhdetta, jossa bibliografia toimii yhdyssiteenä, on syytä tarkastella lähemmin.

Bibliografian syntymiseen vaikuttaa kaksi tekijää: toisaalta olemassa olevat primaaridokumentit, toisaalta (reaalisten ja potentiaalisten) tarvitsijoiden toiveet, vaateet ja tarpeet saada bibliografista informaatiota käytettäväkseen. Tarvitsijana voi olla yksilö, jokin yhteisö tai yhteiskunta. Bibliografia tuottaa tarvitsijoille sisällöltään, merkitykseltään ja muodoltaan erilaista informaatiota. Tällä informaatiolla on erilainen merkitys eri ihmisille – tarvitsijoille ja ei-tarvitsijoille – riippuen siitä, millaiset aikaisemmat tiedot ja kokemukset heillä on. Käytettäväksi saattaminen ei merkitse käyttöä, sillä bibliografisen informaation käyttöön vaikuttavat monet tekijät. Tarvitsijoilla on periaatteessa mahdollisuus ilmaista käsityksiään bibliografiasta palautteena bibliografian laatijalle, mikä tekisikin toteutuessaan koko bibliografisesta prosessista täydellisen. Tämä on kuitenkin käytännössä suhteellisen harvinaista.

Bibliografiatoiminta voidaan yleistäen jaotella kolmeksi keskeiseksi prosessiksi:

1. primaarin dokumentti-informaation muuttaminen sekundaariksi dokumentti-informaatioksi, ts. bibliografiseksi informaatioksi;
2. bibliografisen informaation muokkaaminen siten, että sen avulla kyetään vastaamaan tarvitsijoiden vaateisiin ja konkreettisiin kysymyksenasetteluihin;
3. bibliografisen informaation saattaminen tarvitsijoiden ulottuville sekä sen käytön mahdollistaminen.

Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna keskeisintä bibliografiatoiminnassa on bibliografi-

sen informaation saattaminen käyttäjien ulottuville ja sen käytön organisointi. Bibliografit voivat kehittää tiedon tallennus- ja hakumetodeja, pohtia luetteloinnin hienouksia. Jos samalla ei kuitenkaan välitetä siitä, saavuttaako tuo informaatio tarvitsijansa ja käytetäänkö sitä hyväksi, silloin hyväkään järjestelmä ei toteudu loppuun saakka.

Lopuksi korostan sitä, että bibliografiajärjestelmän ja -toiminnan ytimenä on bibliografinen informaatio. Kaikki muut tekijät (ihmiset, instituutiot, tavoitteet, tekniset välineet) ovat merkitykseltään bibliografisia vain olessaan tämän kokonaisuuden osina.

3. Bibliografian teoriaa

Edellä olen käsitellyt bibliografiaa yhteiskunnassa. Seuraavassa tarkastelen lähemmin bibliografian teoriaa yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen alueena. Tästä näkökulmasta bibliografian teorian voidaan katsoa sisältävän ainakin seuraavankaltaisia lähestymisyhteyksiä.

1. Bibliografian syntyyn, kehittämiseen ja toimintaan liittyvät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät. Tällä tarkoitetaan mm. sellaisia asioita, kuin valtaa, politiikkaa, taloutta, ja miten ne vaikuttavat jonain tietynä aikana jossain tiettyssä yhteiskunnassa tieteeseen, kulttuuriin ja edelleen miten tämä kaikki heijastuu bibliografiatoiminnassa.
2. Bibliografian konkreettis-historiallisen sosiaalisen riippuvuuden muodot, ts. millainen bibliografia kulloinkin on: kirja, kortisto, tietokoneelle tallennettu jne. ja miksi se on juuri sellainen.
3. Bibliografian yhteiskunnalliset funktiot, joilla tarkoitetaan sitä tehtävää, jota bibliografia pyrkii toteuttamaan (haku, välitys, arviointi).
4. Bibliografian ja bibliografiatutkimuksen väliset yhteydet, ts. käytännöllisen ja tieteellisen toiminnan suhde.
5. Tietoteoreettisten (sosiologisten ja filosofisten) perusteiden etsiminen bibliografian periaatteille, eri suuntauksille ja tyypeille sekä tehtäville.

Teoreettisia tarkastelukulmia bibliografiaan voidaan toki nähdä muitakin. Tutkijan omista tieteenfilosofisista lähtökohdista riippuu se, mihin seikkoihin kiinnittää huomiota ja mitä haluaa painottaa.

Bibliografiaa koskevassa keskustelussa Suomessa on tarkasteltu pääasiassa bibliografian muotoon, ts. teknis-metodisiin kysymyksiin liittyviä asioita. On pohdittu luettelointiin liittyviä kysymyksiä ja pyritty kansallisesti ja kansainvälisesti yhtenäiseen luettelointikäytäntöön, mikä onkin ollut tärkeää tietokoneiden tullessa arkisiksi työvälineiksi kirjasto- ja informaatiopalvelualalla. On käyty keskustelua – hyvinkin perusteellista ja niin teorian kuin käytännönkin kysymyksiin paneutuen – luokituksen ongelmista. Tällöin on mm. pohdittu universaaliluokitusten suhdetta erikoisalojen tesaaruksiin, problematisoitu tiedon ja kirjallisuuden luokitusta jne. Kuitenkin kirjasto- ja informaatiopalveluala, käytännön toiminta, on ollut etusijalla teoreettisissa pohdinnoissa, ja tällöin ollaan oltu erityisen kiinnostuneita juuri teknis-metodisista kysymyksistä bibliografian yhteiskunnallisen merkityksen ja sisällöllisten kysymysten jäädessä taka-alalle.

Muodolliset ja teknis-metodiset kysymykset ovat bibliografian käytännön ratkaistavissa. Ne ovat kirjasto- ja informaatiopoliittisia kysymyksiä, joista voidaan sopia kansallisella ja kansainvälisellä tasolla. Tällainen sopimus on mm. yleinen bibliografinen valvonta UBC. Tutkimuksellisia ongelmia ne ovat lähinnä luetteloinnin ja luokituksen kehitystä tarkastelevan tutkimuksen näkökulmasta sekä yhteiskunnallisina ilmiöinä.

Se mikä mielestäni tekee bibliografian kiinnostavaksi, on sen merkitys yhteiskunnassa, jossain yhteisössä, yksittäiselle tiedontarvitsijalle. Bibliografia voidaan nähdä myös dokumenttien maailman kuvastimena. On kiehtovaa pohtia, miksi bibliografia on syntynyt? Miksi ja miten se alkoi eriytyä tyypeiksi tai lajeiksi? Millainen on ollut se informaation tarve, joka on saanut aikaan yksittäisen bibliografian syntymisen, kehittymisen tai kuoleutumisen? Miten bibliografian yhteiskunnalliset funktiot käytännössä toteutuvat? Miksi ja miten bibliografisen informaation tasot ovat syntyneet? Tai – sama ilmiö toisesta näkökulmasta – millainen bibliografinen informaatio saavuttaa minkälaisen bibliografisen analysoinnin tason? Mikä on se dokumenttiperusta, jota ylipäänsä voidaan bibliografoida?

Bibliografia kokonaisuutena – toisaalta suhteessa dokumenttiin, toisaalta suhteessa tarvitsijaan – on haastava ja vaikea tutkimuksellinen ongelma. Tällöin siis pyritään ottamaan huomioon bibliografiaan liittyvät sisäiset ongelmat ja bibliografiaan vaikutta-

vat ulkoiset tekijät. Tällainen lähestymistapa edellyttää toisaalta bibliografian käytännön tuntemista ja ymmärtämistä, toisaalta taas bibliografiaa ympäröivän maailman analysointia, sen hahmottamista ja sen toiminnan ymmärtämistä.

4. Bibliografia tutkijan näkökulmasta

Bibliografia voi olla sekä tutkimuksen kohde että tutkimuksen apuväline. Tutkimuksen apuvälineenä bibliografia muistuttaa tilastoja. Bibliografiatyö on siinä mielessä tiedettä avustavaa tai »esitutkimuksellista» työtä, että se valmistaa raaka-ainetta varsinaiselle tutkimustyölle. Ja edelleen, hyvin laadittu jonkin tiedon- tai tieteenalain erikoisbibliografia on edellyttänyt jo jonkinlaista tieteenkäsitystä, asioiden järjestämistä ja liittämistä toisiinsa. Bibliografia on tutkimukselle tiedonhaun apuväline, jota käyttäen tutkija voi perehtyä aikaisempaan tutkimukseen, löytää lähdeaineistoa, uusia viitteitä ja edelleen dokumentteja. Bibliografian merkitys on toisenlainen nuorelle tutkijalle kuin pitemmälle ehtineelle, joka on jo päässyt johonkin tutkijaverkostoon.

Tutkimuskohteena bibliografia voi olla antoisa monenkin tieteenalain tutkijoille. Bibliografioiden avulla voidaan saada kuva tieteenalasta ja sen kehityksestä: tällaisia kuvia ovat luoneet sekä tieteen tutkijat että eri tieteenalain tutkijat, jotka omaa tutkimustaan tehdessä ovat halunneet sijoittaa sen johonkin traditioon ja etsineet oman alansa synnyn syitä ja kehityksen suuntia. Usein tällaisissa tutkimuksissa on käytetty hyväksi bibliometrisia menetelmiä.

Varsinaisessa bibliografiantutkimuksessa voidaan erottaa karkeasti kaksi linjaa, joiden molempien kehittäminen on tärkeää ja edesauttaa myös toisen suunnan kehitystä. Näistä voitaisiin käyttää nimityksiä mikro- eli dokumenttitutkimuksellinen suuntaus ja makro- eli toiminnallinen suuntaus. Edellinen tarkastelee bibliografian sisäisiä kysymyksiä: luettelointia, luokitusta, dokumenttien historiaa, bibliografiaa dokumenttina (esineenä) jne. Jälkimmäinen taas pohtii ulkoisten tekijöiden ts. bibliografian toimintaympäristön merkitystä, bibliografian tehtävää ja tarpeellisuutta sekä bibliografian organisaatiota ja käyttöä.

Toinen tapa eritellä bibliografiantutkimusta on jakaa se, kuten tutkimus yleensä, teoreettiseen, metodologiseen ja empiiriseen

tutkimukseen. Teoreettista tutkimusta olen jo hahmotellut, joten siihen en enempää puutu. Metodologista ja empiiristä tutkimusta pohdin vielä lyhyesti.

Metodologinen tutkimus voi liittyä bibliografiatyön metodiikkaan ja bibliografiantutkimuksen metodologiaan. Seuraavassa joitakin tutkimuksen kohdealueita:

1. Bibliografisen informaation tuottamiseen liittyvä tutkimus, ts. bibliografioiden laadinnan metodiikka. Tämä liittyy varsinaiseen bibliografiatyöhön.
2. Bibliografisen informaation levittämisen metodiikka, ts. bibliografiin palveluihin liittyvä tutkimusmetodiikka.
3. Bibliografiatyön ja bibliografisten julkaisujen toimivuuden, informaation perillemenon metodiikka. Tällöin on kyse bibliografioita koskevan palautteen tutkimisesta.
4. Bibliografiantutkimuksen oman metodologian teoreettinen kehittäminen.

Empiirinen bibliografiantutkimus suuntautuu bibliografijärjestelmien (informaatiojärjestelmien, tiedonhakupöytäjärjestelmien) tutkimiseen, bibliografiatyöhön, bibliografiseen kommunikaatioon sekä yksittäisten bibliografioiden tarkasteluun. Empiirinen bibliografiantutkimus käyttää sitä tutkimusmenetelmää, mikä kulloisenkin tutkimusongelman kannalta on relevantein. Tähänastinen empiirinen bibliografiantutkimukseksi katsottava tutkimus on paljolti ollut selvitystyyppistä ja liittynyt usein jonkin tietokoneelle tallennetun bibliografisen tietokannan (bibliografian) olemassaoloon. Tutkimuksesta on saattanut puuttua teoreettinen viitekehys, eikä tutkimusmenetelmiäkään ole aina harkittu loppuun saakka. Empiirisessä bibliografiantutkimuksessa käytetyt menetelmät ovat olleet lähinnä sosiologisia kysely- ja haastattelututkimuksen menetelmiä, kuvailevia (pehmeitä) menetelmiä sekä tilastollis-matemaattisia menetelmiä. Näistä bibliometriset menetelmät, tieteenalalle omimmat tutkimusmenetelmät, olisivat oman pohdinnan arvoisia.

5. Bibliografian teorian antia

Bibliografiat ovat neutraalilta vaikuttavia luetteloita, joissa on bibliografista informaatiota joistakin dokumenteista. Tarkemmin pohdittuna neutraalius alkaakin vaikuttaa näennäiseltä. Bibliografianteoreettisten pohdintojen voisien kuvitella atavan ajatuksia sekä bibliografian laatijalle, bibliografisen in-

formaation välittäjälle kirjastossa tai informaatiopalvelussa että lopulta bibliografiaa koskevan tutkimuksen tekijälle. Bibliografian mikromaailman pohdiskelut ovat useille alan ammattilaisille, opiskelijoille ja tutkijoille tuttuja; makromaailma saattaa sen sijaan tuntua oudommalta. Sekä bibliografian käytännön että bibliografiantutkimuksen kannalta tämän makromaailman tiedostaminen on äärimmäisen tärkeää, jotta ymmärrettäisiin bibliografian – sekä yksittäisen bibliografian että bibliografian laajempina yhteiskunnallisena ilmiönä – olemus ja merkitys.

Bibliografia on sidoksissa yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Se on sitä jo sen kautta, millaisia dokumentteja julkaistaan: Mikä on yhteiskunnan henkinen ilmapiiri? Mitkä ovat arvot ja normit? Mikä on tieteen tila ja millaiset koulukunnat ovat vallitsevia? Millaista aineistoa kustannetaan ja julkaistaan? jne. Bibliografioiden sisällön kautta voidaan tietää paljon yhteiskunnasta. Toisaalta yhteiskunnan tunteminen auttaa ymmärtämään bibliografian sisältöä, miksi jotain informaatiota halutaan levittää, samoin bibliografian puutteellisuuksia, miksi jotain jätetään ulkopuolelle.

Bibliografia on sidoksissa yhteiskuntaan ja kulttuuriin paitsi sisältönsä kautta, myös sinänsä. Tämä voidaan havaita mm. tällaisena teknologisena murroskautena, jota me elämme. Eri tieteen- ja tiedonalojen yhteiskunnallinen arvostus ja »hyödyllisyys» voidaan nähdä siinä, minkä alojen bibliografioita aletaan tallentaa tietokoneille ensimmäiseksi, mitä sitten jne. Samoin se, miten syvällisesti ja tarkasti bibliografista informaatiota analysoidaan, tuodaan käytettäväksi: kaikista dokumenteista ja kaikilla aloilla ei laadita referaatteja eikä katsauksia.

Lopuksi bibliografia on sidoksissa yhteiskuntaan ja kulttuuriin tarvitsijoiden kautta – potentiaalisten ja todellisten – ja edelleen varsinaisen käytön kautta. Ajatellaanpa teemaa »Julkaisujen saatavuus – tiedon saatavuus». Bibliografia on yksi hyvin olennainen lenkki tässä ketjussa. Bibliografia ei kuitenkaan takaa tiedon, eikä edes julkaisun saatavuutta. Se vain informoi olemassa olevista dokumenteista, jotka jotain tietoa sisältävät ja jotka on valikoitu jollain perusteella bibliografiaan.

6. Lopuksi

Edellä on hahmoteltu teoreettisesti bibliografiaa yhteiskunnallisena ilmiönä. Tämä on yksi tapa jäsentää bibliografiaa, yksi lähtökohta, josta voi syventää bibliografiaa koskevaa ymmärrystä ja tietämystä. Empiirisessä bibliografiaa koskevassa tutkimuksessa tämä voi toimia viitekehyksenä. Toisaalta bibliografiaa koskevaa teoreettista ajattelua tulisi vielä syventää, pohtia bibliografioiden syntyyn, kehittymiseen ja kuoleutumiseen liittyviä yhteisöllisiä, kulttuurisia, mahdollisesti jopa yksilötason tekijöitä.

Hyväksytty julkaistavaksi 6. 9. 1984.

Lähteet

- Blum, Rudolf, *Bibliographia. Eine wort- und begriffsgeschichtliche Untersuchung*. Teoksessa *Von der systematischen Bibliographie zur Dokumentation*. Hrsg. von Peter R. Frank. Darmstadt 1978, s. 3–98.
- Koršunov, O. P., *Problemy obščej teorii bibliografii*. Moskva 1975
- Nestler, Friedrich, *Bibliographie. Einführung in die Theorie und in die allgemeinen bibliographischen Verzeichnisse*. Leipzig 1977.
- Ottervik, Gösta, *Bibliografier*. Lund 1971.